

A gyógy- és aromanövények termelés- fejlesztésének programja

Bernáth J.

*Szent István Egyetem, Kertészettudományi Kar, Gyógy- és Aromanövények Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35–43.*

Összefoglalás

A gyógy- és aromanövények felhasználása napról napra nő, amit pszichés és racionális megfontolások egyaránt motiválnak. A csoportba tartozó növényfajok többségét évszázadok óta termesztik hazánkban, bár a nagy léptékű árutermelés csak a 20. század kezdetére datálható. A számos politikai és gazdasági nehézség ellenére a gyógy- és aromanövények termesztése a múlt század folyamán a magyar mezőgazdaság egyik sikerágazatává vált. Több termékünket mint Hungaricum-ot ismert meg a világ, s azok a világpiacon kedvező fogadtatásban részesültek. Ahhoz hogy stabilizáljuk, sőt növeljük a gyógy- és aromanövény szektor teljesítményét, a jelenlegi világpiaci helyzet elemzésére volt szükség, különös tekintettel az EU-csatlakozásból adódó változásokra. Az elvégzett termelési és piaci elemzések alapján egy új stratégiát alakítottunk ki. Ebben meghatározásra kerültek azok a kiemelt jelentőségű területek ahol állami támogatás igénybevételevel határozott lépéseket kell tennünk. E területek közé sorolható többek között:

- a már ma is létező quasi kompatibilis gyógynövénytermelő körzetek továbbfejlesztése,
- a termelés biológiai alapjainak és termesztéstechnológiai módszereinek, valamint a minőségbiztosítási rendszer elemeinek fejlesztése,
- a gyógynövény szektor átfogó EU-kompatibilis újraszabályozása, különös tekintettel a támogatási rendszerre, az alapanyagok és késztermékek előállítására és forgalmazására,
- új marketingstratégia kidolgozása és megvalósítása a hazai és nemzetközi piacokon.

Production and marketing of medicinal and aromatic plants

Summary

The utilisation of medicinal and aromatic plants is growing continuously, which is motivated by both psychological and rational factors. Species belonging to this special group of plants were produced in the territory of Hungary many centuries back. However, the intensification of the production started in the first years of 20th century, only, and in spite of many political and economical contradictions the medicinal and aromatic plant sector became a successful part of Hungarian Agriculture. Some of the national products had been accepted as a special Hungarian product ("Hungaricum") evaluated as most respectful in the world market. To stabilise, even to develop the production of medicinal and aromatic plants in Hungary the understanding of the actual world situation, especially the forthcoming EU conditions, became essential. Based on the analysis of the situation market and economy of medicinal plant production, a new strategy had to be developed. The medicinal and aromatic plant sector requires a special development program, which should be supported by Hungarian authorities, focusing on the subjects, which are as follows:

- development of "quasi" EU compatible Hungarian regions specialised for medicinal plant production,
- development of biological background, technology as well as the quality assurance system of the production,
- EU compatible regulation and subvention system of the sector, including processing, production and marketing of raw and phytomedicines,
- development of new marketing strategy in both national and international relations.

1. A gyógy- és aromanövények termesztésének helye és szerepe

1.1. A gyógy- és aromanövények termesztésének jelentősége, hagyományai és főbb területei

1.1.1. Az ágazat jelentősége

A gyógy-, és illóolajnövények termesztése, feldolgozása, kereskedelme hazánkban, részben a korábbi hagyományokra

támaszkodva, még ma is sikerágazat. Az előállított gyógy-, és illóolajnövények egy része jellegzetesen „nemzeti” terméként jelenik meg az exportpiacon. A gyógynövényekkel hasznosított terület az utóbbi években **37–42 ezer hektár**, az előállított drogtömeg **35–40 ezer tonna** körüli volt.

A 21. századra vonatkozó nemzetközi előrejelzések tanúsítják, hogy a mezőgazdasági eredetű termékeken belül folyamatosan nő a felhasznált gyógy- és egészségmegőrző, táplálkozáskiegészítő, életkörülmények színvonalát javító, s egyéb sajátos rendeltetésű termékek aránya. Ezt jelzi, hogy

1992 óta a gyógy- és aromanövények importja EU-vizonylatban (a beszállított drog mennyisége alapján) 21%-kal nőtt, ami csaknem 100 000 t drogot, illetve 330 millió USD értéket képvisel. A TRAFFIC International adatai alapján Magyarország ma még a fő beszállítók között szerepel, mintegy 5480 tonna drogmennyiséggel.

Ugyancsak az ágazat nemzetközi jelentőségét támasztja alá, hogy a TRAFFIC International (Brüsszel, 1998) felmérései alapján a **fitomedicinák („növényi eredetű droppreparátumok”)** forgalmának növekedése még a gyógyszerfelhasználás növekedésének évi átlagos ütemét is felülmúlja. Ez a növekedés 1998-ban világvizonylatban elérte a 10%-ot, de például Németországban 15%-os, Spanyolországban pedig 35%-os volt.

1.1.2. A gyógy- és aromanövény-ágazat legfontosabb feladatai a EU-csatlakozás tükrében

a) A hazai növényflóra tájjellegű hasznosításának továbbfejlesztése

Meg kell valósítani a növényflóra tájjellegű, a környezetvédelmi szempontokkal összehangolt hasznosítását. Ennek modell értékű példája az **orvosi kamilla (*Matricaria recutita*), a boróka (*Juniperus communis*), a galagonya fajok (*Crataegus* spp.)** stb. gyűjtése, feldolgozása, illetve exportja. Csupán példaként kiemelve földrajzilag a Nagyalföld, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén megyék területei tekinthetők e vonatkozásban példa értékűnek. Ez utóbbi körzetekben az egyébként rendkívül értékes biológiai potenciál munkaerő-fölösleggel párosul, s ez a további bővítés alapja is lehet. Az ágazat fejlesztését így célszerűen be kell építeni a regionális fejlesztési programokba.

b) A hagyományos természetesi körzetek rekonstrukciója, továbbfejlesztése

A XX. század folyamán – részben ökológiai, részben ökonómiai megfontolások eredményeként – nemzetközileg elismert ún. „hungaricumok” előállításával fémjelzett természetesi körzetek alakultak ki hazánkban (pl. majsoránna, levendula, borsos menta stb.). A hazai agroökológiai potenciál felmérés korábban közölt eredményei rámutattak arra a csaknem korlátlan lehetőségre, amely a gyógy- és illóolajnövények biomasszájának növeléséhez még ma is rendelkezésre állnak. A hagyományos körzetek átgondoltabb, tudományosan megalapozottabb hasznosításán túl reális megoldás:

- a mezőgazdasági termelés más ágazataiban gazdaságosan nem hasznosítható területek újrahasznosítása,
- hegyvidéki (lejtős, köves) területek xerofil, évelő, gyógy- és illóolajos növénykultúrákkal történő betelepítése,
- vizenyős, lápos területek hasznosítása hidrofil gyógy- és illóolajos fajokkal.

c) A termelés műszaki színvonalának javítása, minőségbiztosítási rendszerek bevezetése

Az EU-tapasztalatok alapján – amit többek között az Európai Gyógyszerkönyv előírásai vagy az ESCOP (Euro-

pean Cooperative for Phytotherapy) ajánlásai is tükröznek – az ágazat eredményes működése érdekében az elavult hazai minőségvizsgálati rendszert meg kell szüntetni, s ezzel egyidejűleg elkerülhetetlen a korszerű minőségbiztosítási és -tanúsítási rendszerek átfogó ágazati bevezetése. Ehhez a jelenleg érvényben lévő elavult jogi szabályozást felül kell vizsgálni.

d) Új értékesítési és marketingstratégia kidolgozása és bevezetése

Hazánk hagyományos exportpiacának tekinthető Nyugat-Európában – központi támogatással – egyre növekvő területeken természetesen gyógynövényeket (különösen Németországban, Franciaországban, Olaszországban, Hollandiában stb.). A termelésbővítés célja, az elfogadott EU szabályozás szellemében, a gabona- és élelmisznövények termelési területének visszaszorítása. Ez számunkra olyan piaci konkurencia kialakulását jelenti, amihez az előállított termékspektrum és a korábban megfogalmazott exportstratégia tekintetében is új megközelítésre van szükség. Mindinkább nyilvánvalóvá válik, hogy eredményes exportbővítést csak differenciáltan, országcsoportonként más és más módon lehet megvalósítani.

1.1.3. Az ágazat versenyképességét és regionális funkciójának érvényre jutását elősegítő legsürgősebb intézkedések

a) A gyógynövények gyűjtési feltételeinek újraszabályozása

A hazai flóra okszerű hasznosítása végett módosítani, illetve kiegészíteni szükséges a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 38. § (1) bek. a) pontját. Biztosítani kell, hogy a megfelelő szakismerettel rendelkező gyűjtők, valamilyen vissza is vonható jogositvány birtokában, tervszerűen, kiszámítható feltételek között működhessenek.

b) A gyógynövények nyilvántartásának, minősítésének átfogó újraszabályozása

A jelenleg érvényben lévő gyógynövények nyilvántartására, forgalmazására és minősítésére vonatkozó jogi szabályozás teljes egészében elavult. Azonnali tárcaközi egyeztetésre (FVM, EüM, GM, PM, KVM) és jogszabályban rendezett áttekinthető környezet kialakítására van szükség.

c) A természet fejlesztése

A hazai és az európai irányzatok elemzése alapján – főként környezet- és természetvédelmi okokból, de a gabonanövények vetésterületének szükségszerű csökkentése okán is – a természet támogatása látszik szükségszerűnek. Ugyanakkor a természet, illetőleg természetbe vonást több oldalról is alaposan elő kell készíteni, és a természet feltételeit meg kell teremteni (K+F). Ehhez többek között biztosítani kell a megfelelő földalapot, a biológiailag értékes szaporítóanyag-bázist, a szükséges technológiát és technikát, különös tekintettel a gépekre (ez olyan feltétel, amely – különösen a tőkehiány és a ki-

munkálatlan hitelkonstrukciók miatt – jelenleg lehetlenné teszi a termelékeny, korszerű termesztést).

d) A feldolgozóipar fejlesztése

A minőségi termékek előállítását, a jelzett műszaki hiányosságok mellett, a jogi szabályozás elégtelensége is gátolja. A „gyógytermék kategória” az emberi felhasználásra kerülő gyógyszerekről szóló 1998. évi XXV. törvény értelmében gyakorlatilag megszűnt. Az így kialakult új helyzet rendezése az egészségügyi miniszter hatásköre. Döntés hiányában számos – egyébként hasznos és korszerű, a piac által kedvelt – gyógynövény alapú termék tűnik el a fogyasztói kosárból, ami egyben a mezőgazdaságban előállított árualapot is csökkenti.

e) A támogatási rendszer korszerűsítése

A gyógy- és aromanövények esetében is érvényesíteni szükséges az egyéb mezőgazdasági ágazatokban (pl. a kertészet többi ágában) működtetett, úgynevezett általános **agrártámogatási formákat**. Így: a földalapú támogatást, az integrátori tevékenység ágazat sajátos értelmezését, a szaktanácsadási rendszer fenntartását és fejlesztését, az új típusú szövetkezetek, valamint a TЭСZ-ek megalakítását és működtetését, az ágazat fajlagos energiafelhasználásának támogatását.

Bővíteni kell a területen az úgynevezett **piacra jutást elősegítő támogatásokat**. Ennek részeként kiemelt fontosságú az exportot a fuvarok belföldi szakaszának, a korszerű, környezetbarát csomagolóanyagok alkalmazásának támogatása.

A **közösségi agrármarketing** területén növelni célszerű a kis ágazatok, így a gyógynövényágazat lehetőségeit, és ehhez igazítani a források elosztását is. Ezzel valamelyest ellensúlyozható lenne a kiságazatok kisvállalatainak piaci kiszolgáltatottsága.

2. Részletes kifejtés (hazai helyzet)

2.1. Az ágazatban folyó (drog) alapanyag-előállítás főbb területei

Magyarországon a VII. Magyar gyógyszerkönyv, valamint az érvényben lévő rendeleti szabályozás alapján mintegy 214 gyógy- és illóolajos növényfaj tekinthető hivatalosnak, s ezek drogja forgalmazható. Ez mintegy 180–200 hazai növényfajt jelent.

A gyógynövényágazat termelésében ma, de minden bizonnyal a 21. század első felében is fontos helyet foglalnak majd el a **vadon termő növényfajok**. Amennyiben a teljes magyarországi gyógynövénytermelés adatait értékeljük, nyilvánvalóvá válik, hogy az összes növénytömeg mintegy 50–60%-a természetes növénytársulásokból származik, azaz vadon termő fajokról van szó. Ez azt jelenti, hogy évente mintegy 10 000–15 000 tonna gyógynövényként felhasznált száraz biomasszát termelnek természetes társulásaink. Természetesen a vadon termő állományok hasznosítása megfe-

lelő biológiai kontroll alatt áll. Ez esetenként egy-egy faj védetté nyilvánításából, de célszerűen azok termesztésbe vonásából is állhat.

A Magyarországon ma is relative nagy felületen **termesztjük a gyógy- és aromanövényeket**, s a termesztésből származó drog tömege abszolút és relatív értelemben is növekedik. E csoportba tartozik számos, az Apiaceae (ernyősvirágú) növényesaládba sorolt gyógy- és illóolajos növényfaj, mint az édeskömény (*Foeniculum vulgare*), a konyhakömény (*Carum carvi*), ánizs (*Pimpinella anisum*), a mustárfajok (*Sinapis* spp.) stb. E növények nagyrészt gépesített formában, nagyüzemi technológiával termesztethetők. Nem ritka, hogy a termesztés külföldi vállalatokkal együttműködve, szerződéses formában folyik. A nagy felületen termesztett gyógynövényekkel párhuzamosan több olyan gyógynövényfaj termesztése is folyik, amelyek kisebb területet foglalnak ugyan el, de rendszerint egységnyi területről nagyobb értéket termelnek. Ide tartoznak többek között olyan fajok, mint a „hungaricum”-ként ismert majoranna (*Majorana hortensis*), a bazsalikom (*Ocimum basilicum*), a macskagyökér (*Valeriana officinalis*), körömvirág (*Calendula officinalis*) vagy az angyalgöyökér (*Angelica archangelica*).

Már a 20. század elejétől kezdve kiemelkedő szerepet játszottak az ágazatban a **gyógyszeripari hasznosítású növényfajok**. Többek között az egész világon átvett és bevezetett módszereket fejlesztettünk ki a mákalkaloidok (*Papaver somniferum*) vagy az anyarozsalkaloidok (*Claviceps purpurea*) előállítására.

2.2. A termelés helyzete

A korábban jelzettek szerint hazánkban a gyógynövényekkel hasznosított terület az utóbbi években 37–42 ezer hektár, az előállított drogtömeg 35 ezer tonna körüli volt. A legfontosabb termesztett és gyűjtött gyógynövényeket az alábbiakban soroljuk fel, s egyben utalunk a gyűjtés, illetve a termesztés jellemző területére, valamint az adott növény drogtömegének éves mennyiségére.

Kiemelt jelentőségű termesztett gyógynövények

	Terület (ha)	Termés (t/év)
1. Mustár (fehér+barna)	12000–15000	9000–12000
2. Mák	8000–12000	8000–10000
3. Konyhakömény	1500– 2500	1500– 2500
4. Koriander	1500– 3000	1500– 2500
5. Édeskömény	1500– 2000	1200– 1500
6. Máriatövis	1500– 2000	1200– 1200
7. Ánizs	400– 500	250– 350
8. Kapor	400– 500	350– 500
9. Kamilla	250– 400	150– 250
10. Orbáncfű	200– 300	200– 250
11. Citromfű	200– 250	200– 300
12. Majoránna	50– 100	60– 120
13. Bazsalikom	50– 100	60– 120
14. Borsfű	50– 100	60– 120
15. Macskagyökér	50– 100	70– 150

Fontosabb gyűjtött gyógynövények

	Termés (t/év)
1. Csalán	250–350
2. Mezei zsurló	250–350
3. Vadgesztenye	250–300
4. Csipkebogyó	200–250
5. Bodzabogyó	400–600
6. Bodzavirág	50–100
7. Orbáncfű	150–200
8. Kamilla	250–350
9. Hársvirág	30–40
10. Gyermekláncfű	100–150
11. Cickafark	100–150
12. Fagyöngy	100–150
13. Aranyvessző	150–200
14. Galagonya (virágzó ágvég)	50–100
15. Vérehulló fecskefű	50–100

2.3. Az értékesítés helyzete

Annak ellenére, hogy a magyar gyógynövényágazatnak történelmi hagyományai vannak Európában, jelenleg mégis elsősorban a **belföldi piacra** támaszkodik. A belföldi forgalomban az elmúlt években az alábbi gyógynövények forgalma volt a legjelentősebb:

- Kamilla
- Hársvirág
- Csalán
- Mezei zsurló
- Édeskömény
- Koriander
- Konyhakömény
- Ánizs
- Kakukkfű
- Citromfű stb.

A belföldi piacot alapvetően két részre oszthatjuk: az **ipari célú felhasználásra**, amikor a gyógynövény valamely ipari tevékenység keretében hasznosul, és a végtermékkel találkozik a fogyasztó, illetve amikor a vágott vagy szárított gyógynövény (illóolaj) kiskereskedelmi forgalomban kerül a fogyasztóhoz. Az első esetben a (vég)termék előállításának felelőssége, hogy milyen feltételekkel és milyen beszerzési forrásból biztosítja a maga számára az alapanyagot, a fogyasztóvédelmi kérdések ezekben az esetekben – a gyógynövényágazat oldaláról – azért nem kapnak különös hangsúlyt, mert a termékfelelősségre vonatkozó szabályokból eredő kötelezettségek a végtermék előállítóját terhelik. Ezekben az üzemekben már viszonylag elterjedtek a minőségbiztosítási rendszerek, a beszállítókkal szemben magasak az elvárások. A második piaci terület – a vágott vagy szárított gyógynövény (illóolaj) **közvetlen kiskereskedelmi értékesítése** – az érdekesebb és szabályozását tekintve még jogilag nem harmonizált szegmens. Itt alapvető újraszabályozásra van szükség a következő elvek szem előtt tartásával:

- tisztázni kell és újra meg kell határozni a fogalmakat (gyógynövény, gyógynövény-drog, illóolaj, zsiros olaj, stb.);

- a gyógynövényeket (drogokat) a jogi szabályozás szempontjából célszerű az alábbi kategóriákba sorolni:
- a) csak gyógyszerári forgalomba kerülő, erős hatású drogok;
- b) gyógynövény szaküzletekben és drogériákban forgalmazható drogok;
- c) élelmiszer-kiskereskedelemben forgalmazható drogok;
  - a gyógynövénydrogok minősítése akkreditált laboratóriumokban történjék, az alábbi elvek figyelembevételével:
    - a) csak egészségre ártalmatlan termék kerülhessen forgalomba,
    - b) a terméknek garantáltan legyen meg a listára vételkor igazoltak tekintett gyógyhatása,
    - c) a minősítés szempontjai mérlegeljék a felhasználás módját;
    - d) az előírt paraméterek ne tartalmazzanak a gyógyhatás és ártalmatlanság szempontjából másodlagos, de a forgalomba hozatalt lényegesen korlátozó előírásokat;
    - e) a szabályozás messzemenőig alkalmazkodjék az európai harmonizáció folyamatához
      - kardinális kérdés, hogy a vizsgálatok egészének vagy egy-egy részminősítési feladat elvégzésére (pl. peszticidmaradék, mikrobiológiai szennyezettség stb.) azon akkreditált laboratóriumok legyenek jogosultak, amelyek az ehhez szükséges feltételekkel az akkreditációra vonatkozó általános törvényi előírások alapján rendelkeznek, és ezt a laboratórium akkreditálásával igazolták.

Újabbban a gyógynövénypiac **külkereskedelmének helyzetét** szélsőséges piaci jelenségek jellemzik. Sajnálatos tény, hogy a piaci tendenciák nehezen megfogalmazhatóak, és jelenleg folyik a piac „újrafelosztása” is. Részt kérnek a nyugat-európai exportból a volt szocialista országok (különösen Lengyelország, Bulgária, Románia, Albánia, Ukrajna) és más földrészek országai is (pl. Egyiptom, Izrael, Marokkó és Kína).

A magyar gyógy- és illóolajos növények exportja elsősorban alapanyag formában történő kiszállítást jelent. Az összes export 90–95% alapanyag formában realizálódik. A rendelkezésre bocsátott adatokból tételenkénti kiemelést mutatunk be a következő oldalon. Az adatok áttekintése alapján a következő fontosabb megállapítások tehetők:

- Az adatsorból több olyan növényfaj is hiányzik tételszerűen, amelyeket az ágazat tevékenységének ismeretében viszonylag nagy mennyiségben exportálunk. Ezek a tételek valószínűsíthetően azért nem mutathatók ki teljes körben, mert vagy összevontan szerepelnek, vagy termeltetésüket és exportjukat külföldi cégek koordinálják. Ehhez hasonlóan a többi drogtételnél is feltételezhető a hiba lehetősége. Tendenciaként megfigyelhető:

Exportált drogtételek (tonna)

Drogok felsorolása	1991	1992	1993	1994	1995
Achilleae flos	20	1465	335	40	34
Achilleae folium	–	–	113	–	41
Achilleae herba	85	120	4262	11801	1581
Angelicac folium	–	40	–	–	8
Aristolochiac folium	1	–	–	–	–
Basalici herba	15	13	–	180	208
Castaneae folium	10	–	6	–	–
Chamomillae flos	10442	639	7188	1735	1298
Chelidonii herba	40	1707	4653	330	126
Convallariae folium	–	5	–	–	23
Cractegi flos	15	95	–	63	310
Sambuci folium	556	4251	38	15	–
Equisetii herba	346	4235	2383	874	2716
Helianthi flos	4	32	7	24	–
Hyperici herba	50	103	114	279	126
Hypocastaneae folium	3	83	–	1	–
Juglandis folium	2	26	2506	7	38
Juniperi folium	–	–	–	–	5
Lavandulae flos	–	7	4	20	2
Levistici radix	35	55	20	83	8
Malvae folium	96	987	1128	61	138
Malvae silvestris flos	5	10	1	221	3
Melissae herba	30	118	68	14	150
Melissae folium	5	–	–	–	2
Mentae piperitae folium	200	5	18	51	17
Pruni spinisae flos	–	21	27	–	2
Robinia-pseudoacaciae flos	–	–	13	1	170
Sambuci flos	7650	2534	824	10	629
Saturejae herba	30	247	513	607	253
Sennae folium	15	14	7	43	20
Taraxaci folium	100	37	1641	363	337
Taraxaci herba et radix	19	64	–	60	230
Taraxaci radix	–	–	515	120	368
Thymi herba (indigenous)	–	0	15	52	14
Thymi vulgaris herba	8	220	822	651	220
Tiliae folium	49	1423	2020	–	25
Tiliae flos	443	415	821	165	272
Tiliae flos (argentea)	82	108	378	36	64
Urticae folium	51	5259	1496	647	1421
Vaccinii folium	10	2528	830	–	–
Valerianae radix et rhizoma	620	582	25	4	156
Gyógynövénymagvak	8128	8988	5813	4776	9377
Gyógynövénytermékek	7301	20818	12052	4700	1413
Egyéb drogok	20602	77212	71758	21634	15021

- A regisztrált összes export mennyisége az 1989. évi szinthez képest 1991-re megnőtt, majd ezt követően a kivitel mennyisége folyamatosan, mintegy 30%-kal csökkent.
- Több drogféleségnél tapasztalható, hogy meglehetősen nagy az export évi változása.
- A drogok egy része csak időszakonként exportálható kiemelkedően sikeresen.

A nemzetközi piac áttekintése alapján azonban egyértelműen megállapítható, hogy ez az a termék kategória, amelyben exportlehetőségeink továbbra is fennállnak. Bővítés elsősorban akkor képzelhető el, ha versenyképes áron, korszerű technológiával termeljük a drogokat. E területen azonban mindinkább élesedő versenyre kell számítanunk.

A rendelkezésre álló adatok szerint a **gyógytermékek** exportlehetőségét behatárolja, hogy e produktumok fejlesztése és termelése Európa országaiban mind intenzívebb. A termékek minősége és tényleges biológiai értéke azonban rendkívül változékony. A termékek nemzetközi forgalmát nehezíti, hogy ma még az előállításukra, regisztrációjukra és forgalmazásukra egységesen elfogadott európai szabályozás nincs. Így mintegy diszkriminációként jelenik meg, hogy a német és francia termékek viszonylag egyszerű regisztrációs eljárás után kerülnek be a magyar kereskedelmi forgalomba, de a magyar termékek forgalmazása külföldön (elsősorban az EU-tagországokon belül) nem megoldott.

A **hatóanyagok** exportja elsősorban a gyógyszeripari növények vonatkozásában volt, és lehet jelentős a továbbiakban is. A fontosabb és távlatokban is perspektivikus termékek az alábbiak: mákalkaloidok, Vinca alkaloidok, ergot alkaloidok.

A **növényi alapanyagú kisserelt gyógyszerek** évtizedeken keresztül fontos szerepet töltek be a magyar gyógyszeripar termelésében és exportjában. A késztermékeket elsősorban a keleti piac fogadta be. A volt szocialista országok közötti kereskedelmi forgalom szétesésével azonban a keleti piac is megszűnt. Így a növényi alapanyagot tartalmazó kisserelt gyógyszerkészítmények értékesítése – a gyógyszeripari marketingstratégia részeként – a további piacfejlesztés részét kell, hogy képezze.

2.4. Az exportbővítés lehetséges célországai

Hazánk hagyományos exportpiacának tekinthető Nyugat-Európában egyre növekvő területeken természetesen gyógynövényeket (különösen Németországban, Franciaországban, Olaszországban, Hollandiában stb.), hiszen ez az egyik járható út a gabonatermesztési területek csökkentéséhez, gyógynövény jelenleg központi támogatással természetesen az ügároltatott területeken is. Egyre gyakoribbak a központi projektek a minőségi gyógynövénytermesztés támogatására. A nyugat-európai import piacot jelenlegi tapasztalataink szerint egyértelműen az árverseny jellemzi, amihez a – főként saját termelési kultúra fejlesztését szolgáló – minőségjavítást célzó programok társulnak. Jelentősen visszaveti a magyar áruk versenyképességét, hogy nem alakult még ki az akkreditált laboratóriumok rendszere Magyarországon.

A leirtak alapján nem lehet meglepő a magyar piacon kialakult helyzet: a hiány és a túltermelés egyidejű jelenségei a magyar piacnak, amely jelenleg alapvetően kiszámíthatatlan és ciklikus (pl., édeskömény, koriander, citromfű, orbáncfű stb.). Nem alakult még ki az információs rendszer, amely a termeszítőket (gyűjtőket), feldolgozókat és gyártókat egyidejűleg szolgálná és segítené. Az importőrök – üzletpolitikai érdekből is – bizalmasan kezelik adataikat és információikat, ezzel azonban azt (is) elérik, hogy a termelési lánc nem igazodik a piaci elvárásokhoz. A kamara és a termék-tanács együttműködése ezen a területen – mindkét szervezet jóindulata ellenére – még mindig csak kialakulóban van, a vertikum szereplői számára nem mindig tisztázott, hogy mit kapnak tagdíjukért és adatszolgáltatásukért „cserében”.

Annak ellenére, hogy az Európai Unióban nő a gyógynövénydrogok felhasználása és az e körbe tartozó termékek fogyasztói népszerűsége, a magyar exportőrök keresletszükségéről és piaci gondokról számolnak be. Jellemző okként a kiméletlen árversenyt, a támogatás hiányát, a nem kellően hatékony országnépszerűsítő marketinget nevezik meg.

A piaci helyzet elemzéséből és a hazai termelési struktúra alakulásából következik, hogy eredményes exportbővítést csak differenciáltan, országcsoportonként más és más módon lehet végrehajtani.

a) Fogyasztásra orientált nyugat-európai országok (Németország, Anglia, Svájc, Skandináv országok stb.) esetében:

Rövid távon az alapanyagexport bővítése látszik reális alternatívának. Ezen belül is elsősorban a nyugati gyógyszerkönyvi és szabvány előírásoknak megfelelő átlagos minőségű drogok exportja növelhető. Fontos kritérium itt, hogy a drogok ára versenyképes legyen a fejlődő országokból érkező termékek árával. Kisebb volumenben elképzelhető a kiváló minőségű áruk forgalmazása is. E vonatkozásban azonban a nyugati „termelő” országok minősége és árfekvése az irányadó.

Hosszú távon a magasabb feldolgozottsági fokú termékek exportjának bővítése látszik kívánatosnak. Ehhez azonban szükség van a hazai fejlesztési források koncentrálására, a gyártási technológiák korszerűsítésére, a termékengedélyezési folyamatok harmonizálására. E nélkül a magasabb feldolgozottságú termékek exportja a nyugati országokba csupán illuzórikus álom marad.

b) Termeléssel és fogyasztással egyaránt jellemezhető országok (Franciaország, Hollandia, Spanyolország, Olaszország stb.) esetében:

Rövid távon ezen országokba elsősorban átlagos minőségű (a fejlődő országok árfekvééséhez viszonyítva arányosan alacsony árú) alapanyagok exportja látszik bővíthetőnek. Ezek az országok a kiváló minőséget maguk állítják elő, s így azok behozatalát csak rendkívüli áruhiány esetén végzik.

Hosszú távon ezen országok vonatkozásában is célszerű a gyógytermék kivitelét célul tűzni. Ennek feltétele itt is a korábbiakban leírtakhoz hasonló.

c) Exportorientált, drogtermelésre berendezkedett országok (A FÁK országai, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Románia, Bulgária stb.) esetében:

Ezekben az országokban a gyógy- és illóolajos növények termelése, valamint az előállított növényi biomassza primer feldolgozása még ma is viszonylag elfogadható feltételek között folyik (az esetlegesen hiányzó elemek viszonylag gyorsan kiépíthetők). Így ezekbe az országokba – kivételesen fellépő hiányok pótlásától eltekintve – jelentősebb drogvitelre nem számíthatunk. Az exporttevékenység két irányban bővíthető:

Rövid távon a gyógytermékek, fitokozmetikumok exportja látszik bővíthetőnek.

Középtávon meg kell vizsgálni, hogy a korábbi, viszonylag nagy volumenű gyógynövény alapanyagú gyógyszerelexport hogyan építhető ki ismét.

2.5. A regionális fejlesztés lehetősége

A gyógynövények gyűjtésére és termesztésére specializált körzetek kialakulásáról csak a 20. század kezdete óta van tudomásunk. Ez a nagy léptékű termeléssel és az export-orientált termék-előállítással kapcsolatban alakult ki, részben biológiai, részben gazdasági szempontok alapján. A körzetesítés kevésbé megfontolt spontán, elemzésekre alig épülő, de mégis számos racionális elemet magába foglaló folyamat volt. Eredményeként egy olyan gyűjtési-termelési-feldolgozási struktúra alakult ki az elmúlt 80–90 év alatt, amely jelenleg is hatást gyakorol az ágazatra, s annak figyelembevétele nélkül aligha célszerű a további esetleges fejlesztési kérdésekben dönteni.

A **növényflóra tájjelleg hasznosításának** modell értékű példája az orvosi kamilla (*Matricaria recutita*) gyűjtésének – feldolgozásának – és értékesítésének kialakulása. Ezt elsősorban a német piac felvevőképességének bővülése teremtette meg. Ezt bizonyítja, hogy a napjainkig világhínevet szerzett, „hungaricumnak” tekinthető drogja (*Chamomillae flos*) a világpiacon mint germán kamilla értékesült. A hazai kamilladrog kiváló minőségét – korábban csak empirikus megfigyelések alapján, ma már analitikai vizsgálatokkal is bizonyítva – a termőhely egyedülálló ökológiai adottsága eredményezi. Az Alföld másra alig hasznosítható szikes pusztáin termő növényanyagból, organoleptikus és beltartalmi paramétereit tekintve egyaránt, első osztályú árut lehet előállítani. Ezen előnyös természeti adottságok hasznosítására a feldolgozó egységek is elsősorban ezekben a körzetekben épültek ki (Balassagyarmat, Füzesabony és környéke stb.). Gyűjtési szezonban akár 15–20 ezer ember is bekapcsolódik a virágzat betakarítási munkáiba. Ugyancsak jól nyomon követhető a körzetek kialakulása a hegyvidéki termőtájakon. A csipkebogyó (*Rosa canina*), feketebodza (*Sambucus nigra*), kökény (*Prunus spinosa*), galagonya (*Crataegus oxyacantha*) és még több tucat gyógynövényünk termőhelyein alakultak ki tradicionális felvásárlói, feldolgozó körzetek. Csúpnán példaként kiemelve Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén megyék területei tekinthetők e vonatkozásban példa értékűnek. Ez utóbbi körzetekben az egyébként rendkívül értékes biológiai potenciál munkacsoportokkal párosul, s ez a további bővítés alapja is lehet.

A **tradicionális termesztési (agrár)körzetek kialakulásában**, a véletlen elemek mellett, már nagyobb szerepet kaptak a tudatos biológiai és ökonómiai megfontolások. Példa erre a két világháború közötti időszakban termesztésbe vont levendula (*Lavandula angustifolia*, *L. intermedia*). A Földközi-tenger környékén őshonos fajok termesztési helyeként a Tihany-félsziget meleg fekvésű lejtőit jelölték ki. „Mediterrán” sajátosságú klímája, ahogyan ezt a termesztési eredmények is mutatták, valóban kiváló környezetet biztosított. Az eredeti állomány, bár jelentősen leromlott állapot-

ban, ma is díszlik. A további telepítésekben is figyelemmel voltak a Balaton-vidék ökológiai adottságaira, s további állományokat Balatonakali, Daránypuszta térségében alakítottak ki. Ugyancsak ökológiai megfontolások alapján Baja – Kalocsa körzetében alakult ki a majoránna (**Majoranna hortensis**) és a bazsalikom (**Ocimum basilicum**) termőtája. E melegigényes fajok terméshozama, és drogminősége egyaránt itt bizonyult a legjobbnak. A körzetesítés további erősödéséhez járult hozzá, hogy e területekre építették ki a nagyértékű meleglevegős szárító- és drogfeldolgozó üzemet, s ez társítható volt a fűszerpaprika termesztésével és feldolgozásával. Az anyarozs (**Claviceps purpurea**) termesztési körzetének kialakulását a 60-as években ökológiai és ökonómiai megfontolások egyaránt motiválták. Egyrészt a gazdanövény (**Secale cereale**) termesztő körzeteiből kellett kiindulni, másrészt megtalálni a gomba növekedése szempontjából előnyös adottságú területeket. A több szempontú megközelítés eredményeként a Bakony déli nyúlványain (Zirc–Nagyvázsony térségében) alakult ki az a termőkörzet, amelyhez a későbbiek során a nagy értékű termesztési és feldolgozási géppark is társult.

A korábbiakhoz képest új helyzetet teremt, hogy sokkal nagyobb súlyt kell helyezni az ökonómiai háttér elemzésére (munkaerő, technológia, infrastruktúra stb.). Az ágazat sikerének, a 30–40%-ra prognosztizált termelésfelfutásának előfeltétele, hogy olyan nagy feldolgozottsági fokú termékek előállítása valósuljon meg, amelyek megfelelnek a Nyugat-Európában előírt szigorú követelményeknek. Hogy ennek biológiai előfeltétele a kiváló minőségű (beltartalmú) növényi nyersanyagforrás, szinte nyilvánvaló. Más részről olyan ökonómiai körülményeket kell kialakítanunk, amelyek a termelés – feldolgozás – értékesítés gazdaságosságát garantálják. Ez utóbbiak között kiemelt figyelmet kell fordítanunk az alábbi átfogó kérdéskörökre:

- a termelésben közreműködő munkaerő képzése, átképzése (hátrány a jelenlegi alacsony színvonal, előny az ágazat szempontjából hogy a gyűjtés, feldolgozás perspektivikus körzeteiben munkaerő-felesleg alakult ki),
- korszerű technológia bevezetése szükséges (olyan korszerű technológiát kell megvalósítanunk, amely az alapanyag-előállításban a GAP, a feldolgozásban a GMP, GLP követelményrendszerének eleget tesz),
- az infrastruktúra fejlesztése különleges (pl. higiénia), szempontokkal egészül ki,
- a komplex termelési – értékesítési struktúrához igazodó kereskedelmi hálózat, működtetése indokolt.

Az ökológiai és ökonómiai szempontok együttes mérlegelése alapján döntendő el, hogy hol és milyen termelő rendszer működtetése vagy fejlesztése indokolt.

2.6. A hazai agroökológiai potenciál hasznosításának lehetséges formái

A természetes populációk hasznosítása továbbra is reális alternatíva:

Előnyei – a termelő populáció önmagát tartja fenn, jelentősebb emberi beavatkozásra (többlet fosszilis energia felhasználására) nincs szükség:

- egy termőhelyen viszonylag széles lehet a gyűjthető, hasznosítható gyógy- és illóolajos növényfajok spektruma,
- minimalizált a környezeti szennyezők jelenléte.

Hátrányai – megfelelő biológiai kontrollmechanizmus nélkül a populációk és kemováltozataik szegényedéséhez vezethet:

- a természetvédelmi területek és a védett fajok számára indokolt növekedésével lehetőségei potenciálisan beszűkülnek,
- a természetes populációk gyűjtése nehezíti a standard minőségű növényi alapanyag előállítását (kemotaxonomiai eltérések, ökológiai hatások stb.)

A kvázi-természetes agrárrendszerek kialakítása tekinthető a fejlesztés egyik legperspektivikusabb alternatívájának. Lényege, amint ezt már működő rendszerek tanúsítják (pl. **Cinchona**), hogy a biomassa előállítására kiválasztott növényfajt olyan, természetes előfordulásához hasonló termőhelyre telepítsük, ahol viszonylag minimális emberi beavatkozással folyamatosan termel.

Előnyei – viszonylag gyengébb, a mezőgazdasági termelésből kieső területek hasznosíthatók:

- erdőgazdasági területek, például vágások, erdőirtások újrahásznosítására alkalmas,
- a természetes szisztémákhoz viszonyítva egységesebb nyersanyag előállítását teszi lehetővé (biotermék).

Hátrányai – a biomassa-termelés volumene csak korlátok között szabályozható:

- az előállított termék minősége sem szabályozható megfelelő mértékben (pl. kizárt az öntözés, növényvédelem stb.)

Az agrár termelő rendszerek kialakítása, működésük optimalizálása az egyéb mezőgazdasági rendszerekéhez hasonló. Eltérést jelentenek az alábbiak:

- esetenként korábban nem termesztett – esetenként veszélyeztetett – fajok kultúrába vételét kell megoldani (az elkövetkező évtizedben minimálisan 10–15 ilyen faj termesztése válik szükségessé),
- a speciális növényi anyagok termelése (a szárazanyag 1–2%-a) és nem a teljes biomassa előállítása jelenti az optimalizálás tárgyát,
- a termelés optimalizálása értelemszerűen kiterjed a posztharvest folyamatokra és az elsődleges termékfeldolgozására (pl. illóolaj-előállítás, extrakció stb.).

Ákár új agrárrendszer kialakítása (egy faj kultúrába vétele), akár egy termelő rendszer optimalizálása a cél, ki kell választanunk a biomassa-termelés, ezen belül a speciális anyagprodukciónak maximumát biztosító feltételeket. Ennek megvalósításához – a kultúrába vételi folyamatot megelőző és annak egészét kísérő gazdasági elemzéseken túl – az alábbi biológiai és agrotechnikai tényezők részletes vizsgálatán és értelmezésén keresztül juthatunk el.

Kardinális biológiai szempontok:

- a faj környezeti igényének (ezen belül a speciális anyagok felhalmozódási kritériumainak) a feltárása, s ennek illesztése a lehetséges termőterületek adottságaihoz,
- a termesztésbe vonandó faj, populáció, kemotaxon, genetikailag rögzített speciális anyagprodukciónak képességének, kemizmusának megismerése, s ennek révén a konkrét termelő populáció kiválasztása,
- a kiválasztott taxon hatóanyag-felhalmozódásának produkcióbiológiai elemzése.

Vizsgálendő főbb agrotechnikai feltételek:

- rendelkezésre állnak-e a termelendő faj biológiai igényét kiszolgáló agrotechnikai eszközök, s azok milyen mértékben fedik le az optimális biomassa-produkcióhoz szükséges tényezőrendszer egészét,
- milyen mértékben gépesíthetők a termelési és poszt-harvest feldolgozási folyamatok,
- hogyan illeszkedik az új rendszer az ágazat, vagy a társágzatok biológiai-technikai, ökonómiai feltétel-rendszerébe.

A fenti tényezők elemzése alapján provizórikus modellek alakíthatók ki. Ezeket a gyakorlatban kell ellenőrizni. Az ellenőrzést szükségszerűen olyan újraszabályozási folyamatok követik, amelyek végül is megalapozzák a ténylegesen termelő rendszerek kialakítását.

3. A gyógy- és aromanövény termesztés lehetőségei az EU-csatlakozás után

3.1. Gyógynövények és kategóriáik az EU-szabályozás szerint

A EU országok a növényi drogok és termékei meghatározását az EEC 65/65; 75/318 és 75/319 számú Direktívákban rögzítik. E szerint az alábbi kategóriák léteznek:

Növényi eredetű drog; növények (vagy részeik) amelyeket gyógyítás céljából használnak fel.

Növényi eredetű drog-preparátumok; amelyek lehetnek porított formák, extraktumok, alkoholos oldatok, zsíros- vagy illóolajok, kiperéselt levek (az izolált hatóanyagok nem tartoznak ebbe a kategóriába). E termékek egyéb nevei: fitomedicinák, növényi eredetű gyógyító termékek, phytopharmaceutikumok. Ezeket a termékeket az egyéb gyógyszerek-

hez hasonlóan hatásosság, biztonság és minőség szempontjából az EEC 75/318, valamint a **Guideline Quality of Herbal Remedies** előírásai szerint vizsgálni és engedélyezni kell.

3.2. A gyógy- és illóolajnövényi drogok felhasználásának növekedése az EU-országokban

1992 óta a gyógy- és aromanövények EU-ba irányuló **drogimportja** (a beszállított drog mennyisége alapján) 21%-kal nőtt meg, ami közel 100000 t drogot, illetve 330 millió USD értéket képvisel. Az európai beszállítók közül Bulgária a legjelentősebb 7000 t per év mennyiséggel. A TRAFFIC International adatai alapján a jelentősebb beszállítók között szerepel még Magyarország, Lengyelország, Törökország, Csehország, Horvátország és Románia. Ez utóbbi országok szállított drogmennyisége 1000 és 5500 t közötti. (Magyarországi a 92–96. évi átlag alapján 5480 tonna).

A TRAFFIC International (Brüsszel, 1998) felmérései alapján a **fitomedicinák („növényi eredetű drogpreparátumok”)** forgalmának növekedése lényegesen felülmúlja a gyógyszerfelhasználás növekedésének évi általános ütemét. Ez a növekedés 1988-ban például a világban elérte a 10%-ot. Egyedül a német piacon évi 2500 millió USD-t tesz ki az évente forgalmazott phytomedicinák értéke. A forgalom növekedése egyébként országspecifikus, s az 1998 adatok szerint néhány EU országban az alábbi:

Ország	Phytomedicinák értékesítésének növekedése országok szerint 1998-ban (előző év %-ában)
Spanyolország	35
Németország	15
Olaszország	11
Anglia	10

Fenti termékek vonatkozásában az EU 65/65/ EEC Direktíva 4.8 (a) (ii) fejezete van érvényben, amely regisztrálaskor elfogadja az irodalmi bizonyítás elvét, azaz irodalmi referenciákkal támasztható alá a minőség, hatékonyság, biztonság.

3.3. Gyűjtött gyógynövények importkontrollja, mint szabályozási eszköz

Az EU a gyógynövények gyűjtését közvetetten, a vadon termő gyógynövények kereskedelmének korlátozásával szabályozza. Az 1996-ban elfogadott 339/97 EU Council Regulation, majd a 3418/83 és 939/97 Commission Regulation praktikusán a CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, 1973) egyezményrel összhangban az érintett fajokat A–D listába gyűjti.

Ezek szerint vannak:

- A) nem forgalmazható fajok,
- B) engedéllyel forgalmazott fajok,
- C) forgalmazás CITES export dokumentumok alapján,
- D) importengedély alapján.

3.4. Gyógynövénytermesztés támogatása

Az eredeti EEC 1765/92 számú Council Regulation, valamint későbbi módosításai szerint (334/93; 608/94; és 1786/97) a gabonatermelést csökkentő, termelésből kivont területekre nyújtott támogatás nem zárja ki, hogy ezeken a területeken úgynevezett „non-food” növények termesztése folyjon támogatással, ide értve a gyógynövények termesztését is. A rendelkezésre álló 1996. évi adatok alapján ilyen támogatás felhasználásával az alábbi országokban indult meg a gyógynövénytermesztés:

Ország	Termőfelület (ha)	Termesztett fajok
Franciaország	6205	Foeniculum vulgare, Arctium lappa, Melilotus officinalis, Angelica archangelica, Claviceps purpurea, Equisetum arvense, Digitalis lanata
Németország	589	Digitalis lanata, Calendula officinalis, Hypericum perforatum, Matricaria recutita, Echinacea purpurea
Hollandia	?	Digitalis lanata, Calendula officinalis, Echinacea purpurea
Anglia	1200	8 millió USD értékű EU-támogatás a gyógy- és illóolajos növények 1200 ha területre történő felfuttatására (!)

3.5. Organikus termék-előállítás szabályozása

Az organikus termesztést az EEC No. 2092/91 számú Council Regulation szabályozza, melyet 1995-ben a No. 1935/95-tel egészítettek ki. Az ide sorolt gyűjtött gyógynövényeket akkor tartják organikus eredetűnek, ha: 1. a gyűjtésre használt terület három évvel korábbi időszakban, csak a szabályozásban engedélyezett kezeléseket részesült, 2. a gyűjtés az EEC No 2092/21 (kiegészítve 2608/93 Council Regulation, 23 szeptember 1993) fenntarthatónak minősül.

4. A gyógy- és aromanövény-ágazat fejlesztésének feladatai

4.1. A gyógynövények gyűjtési feltételeinek újraszabályozása

Tényként kezelhető, hogy ez a tevékenység több száz-ezer (egy-egy becslések szerint az egymilliót is meghaladó) számban ad munkát és megélhetést a vidéki, nagy számban állástalan embereknek és családoknak, különösen a cigány lakosság körében. Ez a réteg mindig idényszerűen folytat gyűjtő tevékenységet: hol gombát, hol csigát, hol gyógynövényt gyűjt. Így a gyűjtést gazdasági és szociálpolitikai megfontolásokból egyaránt támogatni kell. A természetes növényflóra hasznosítására ezen túlmenően azért is szükség van, mert egyes gyógynövények termesztésbe vonása gazdaságtalan, indokolatlan és már-már kivitelezhetetlen is lenne (kis ezerjófű stb.). Itt jegyezzük meg, hogy 1999-ben csatlakoztak a GYSZT-hez a hazai piac legjelentősebb vadon termő gomba gyűjtői, illetőleg a gyűjtött gomba felvásárló cégei is. A gombagyűjtőket is fenyegeti az a veszély, hogy a gyűjtési területek csökkennek – gondoljunk a gya-

korlatban sokszor még mindig rendezetlen vagy épp jogszabály-ellenesen kialakult birtokviszonyokra az erdők esetében – illetve esetlegesen egyes gombafajokat indokolatlanul védetté nyilvánítanak.

A természetes növényflóra szakszerű hasznosításához azonban szakmai és jogi szempontból tisztázni szükséges:

- A gyűjtéshez (a gyűjtők számára) szükséges jogosítványok körét. A gyógynövénygyűjtés a jelenleg hatályos jogszabályok szerint nincs kötve szakképesítéshez, gyógynövény felvásárlására azonban csak az a gazdálkodó szervezet jogosult, amely (aki) rendelkezik a Gyógynövény Kutató Intézet (a továbbiakban: GYNKI) által nyújtott képzést követő vizsgával, illetőleg szakirányú szakmunkási, technikai vagy magasabb szakirányú képzettséggel, vagy ilyen képesítésű segítő családtagja, alkalmazottja vagy dolgozója van.
- Tisztázni kell a természetvédelmi területen történő gyűjtés lehetőségét, annak engedélyezését vagy tiltását. A gyógynövénygyűjtés e parciális, de gyakran felmerülő kérdése, hogy a természetvédelmi területeken történő gyógynövénygyűjtés egyáltalán legális-e, diszkrecionális jogkörben engedélyezhető-e, és ha igen, milyen feltételekkel. Ezek a területeken – épp a természetvédelem eredményeképpen – tisztábbak, jobb minőségűek a növények, a gyűjtés viszont megzavarhatja az állatvilágot, és a növénytársulásokban keletkező esetleges károk is fokozottabb problémát jelenthetnek, mint a nem védett területeken. A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 38. § (1) bek. a) pont értelmében „védett természeti területen a természetvédelmi hatóság engedélye szükséges különösen: kutatás, gyűjtés, kísérlet végzéséhez”. A Környezetvédelmi Minisztérium Természetvédelmi Hivatalának – a GYSZT képviselői előtt, több egyeztetés alkalmával is kifejtett – álláspontja szerint egyedileg, a védett terület sajátosságaiból kiindulva kell minden esetben döntést hozni arról, hogy az adott területen folytatható-e gyűjtés. A gazdasági érték mentését és a természet megőrzésének összhangját megteremtve Országos Természetvédelmi Hivaltól olyan kompromisszumos megoldások kialakítása várható el, amelyek továbbra is lehetővé tennék a gyűjtést koordinált – így különösen a szakszerűséget és a vandalizmus távol tartását garantáló – formában, a tervek szerint a GYSZT közreműködésével. A GYSZT álláspontja, hogy a mérlegelés szempontjait országos szinten szabályozni kell akkor is, ha a konkrét döntéseket a helyi sajátosságok figyelembevételével kell meghozni.

4.2. A termesztés fejlesztése

A hazai és az európai tendenciák elemzése alapján – főként környezet- és természetvédelmi okokból, de a gabonánövények vetésterületének szükségszerű csökkentése okán is

– a termesztés preferálása látszik szükségszerűnek. A termesztést, illetőleg termesztésbe vonást azonban több oldalról is alaposan elő kell készíteni, és a termesztés feltételeit meg kell teremteni.

A perspektivikus gyógynövénytermesztés szükséges feltételei közül az alábbiakat emeljük ki:

- megfelelő földalap (amely álláspontunk szerint jelenleg nem szűk keresztmetszet és egyre inkább nem lesz az a szükséges szerkezetváltás eredményeképpen);
- megfelelő szaporítóanyag-bázis (amely álláspontunk szerint sem mennyiségében, sem minőségében sem korszerűségében nem elégséges ahhoz, hogy erre alapozva az ágazat az európai verseny egyik éllovasává váljék);
- megfelelő szakértelem (amely ugyan bővíthető lenne, de véleményünk szerint már ma is rendelkezésre áll a megfelelő szakmai tapasztalat és háttér, ami nem azt jelenti, hogy a gyógynövény vertikumban folyó szakmai képzést ne kellene teljesen újra gondolni);
- megfelelő technológia és technika, különös tekintettel a gépekre (ez ismét olyan feltétel, amely – különösen a (saját) tőkehiány és a kimunkálatlan hitelkonstrukciók miatt – jelenleg lehetetlenné teszi a termelékeny, korszerű termesztést);
- megfelelő támogatási rendszer, amely biztosítja az ágazat felkészülését az EU-csatlakozás utáni követelményekhez. A GYSZT több ízben javaslatot tett az ágazatot versenyhelyzetbe hozó támogatási rendszer kialakítására;
- végül az értékesítési csatornák újraalakítása, a keresleti és kínálati viszonyok átrendezése, mint ami gazdasági oldalról egyáltalán értelmet ad a gyógynövény-termesztésnek.

4.3. A feldolgozóipar fejlesztése

A gyógynövények feldolgozását több ipari terület is végzi. A kozmetikai ipar, a húsipar, a konzervipar, a különböző adalékanyagok előállítói egyaránt felhasználnak gyógynövényeket vagy növényi kivonatokat.

- Az alapszintű (elsődleges) feldolgozás általában a termesztő (esetlegesen a felvásárló) üzemében történik: ez főként a válogatás, tisztítást, a szárításra előkészítést, magát a szárítást és az illóolaj-lepárlást jelenti. A gyakorlatban Magyarországról ezt az alapanyagot exportálják, esetleg filter alapanyag formájában.
- A magasabb szintű (másodlagos vagy további) feldolgozás eredményeképpen a forgalmazásra kész gyógynövény-drog, a „gyógytermék”, kozmetikum, fűszer(keverék) vagy aroma előállítása történik. Sajnos ez a terület, szabályozását tekintve, rendezetlen. A legnagyobb gondot az okozza, hogy az úgynevezett „gyógytermék kategória” az emberi felhasználásra kerülő gyógyszerekről szóló 1998. évi XXV. törvény

értelmében megszűnik. A döntően növényi alapanyagokat tartalmazó gyógytermékeket tehát vagy gyógyszerre kell átminősíteni, vagy más árucsoportba tartoznak majd. Az átminősítés feltételeiről azonban az erre feljogosított egészségügyi miniszter még nem határozott. Ez a döntés azonban sokáig már nem halasztható, hiszen a szükséges vizsgálatok előkészítéséhez és elvégzéséhez, a dokumentáció összeállításához hosszú idő szükséges. Felhívjuk azonban arra is a figyelmet, hogy az „átállítás” erősen tőkeigényes, fennáll a reális veszélye annak, hogy egyes – egyébként hasznos és korszerű, a piac által kedvelt – termékek adminisztrációs okokból tűnnek el a fogyasztói kosárból.

A GYSZT – bár erről a területről csak közvetett információi vannak, hiszen a feldolgozóipar tevékenységünknek nem elsődleges területe – úgy látja, hogy a gyógynövényágazat feldolgozó háttérparának helyzete megközelítőleg megegyezik az agráriumot (és háttérparát) egyébként jellemző háttérrel. Ez azt jelenti, hogy a vertikumból ma hiányzik a korszerű gépi és technológiai háttér. Arra nem látunk esélyt, hogy az ágazat – állami beavatkozás nélkül – a közeli jövőben olyan jövedelemtermelő képességre tegyen szert, amely a megelőzést és a felzárkózást egyidejűleg biztosítja.

4.4. Marketing

A termesztés és gyűjtés kérdéskörét nem lehet értékelni a gyógynövényvertikum piacát jelenleg érő legfontosabb hatások áttekintése nélkül. Ezek a hatások jelenleg igen vegyesek: egyidejűleg vannak jelen a magyar természeti és éghajlati adottságokból adódó komparatív előnyök és a környező országok, illetve más versenytársak konkurens gyógynövény-forgalmazói. Annak mérlegeléséhez, hogy érdemes-e stratégiai ágazatként kezelni a gyógynövény-vertikumot, az alábbiakban összefoglaljuk a magyar árualap jellemzőit, az előnyöket és hátrányokat egyaránt.

- a) A minőségi paraméterek oldaláról általánosságban elmondható, hogy a magyar gyógynövények – különösen a kedvező éghajlati és időjárás viszonyoknak köszönhetően – versenyképesek;
- b) A szennyezettség szempontjából (pesticidok használata, nehézfém-tartalom és mikrobiológiai tisztaság terén) a helyzetértékelés nem egyértelmű. A mikrobiológiai sajátosságok, nehézfém-tartalom, peszticid- (szermaradék-) vizsgálatok azt mutatják, hogy különösen a vadon gyűjtött növények egy része tisztább környezetből származik, viszont a higiéniai feltételek hiánya a mikrobiológiai tisztaság tekintetében elmaradnak a hazai paraméterektől. A termesztés területén, elsősorban a DDT hosszú ideig történő alkalmazása miatt (pl. Románia) a peszticid-tartalom tekintetében is kedvezőbb helyzetben vagyunk a keleti versenytársakkal szemben. Néhány keleti országban még mindig mérhetően jelen vannak a csernobili atomerőmű-balesetből eredő következmények;

- c) A kelet-európai versenytársak kifejezett előnye, hogy olcsóbb a munkaerő, mint Magyarországon, és az ott a gyógynövénygyűjtésből (ritkábban termesztésből) élők még inkább megélhetési okokból foglalkoznak ezzel az ágazattal;
- d) A keleti versenytársak esetében ugyancsak nem magyar előny, hogy hazánkban – nézetünk szerint is igen helyesen – már hangsúlyosabban érvényesülnek a természet- és környezetvédelmi előírások. Ezek a szabályok ahhoz még nem elegendők, hogy rövid távon olyan fokon mérsékeljék a talaj- és levegőszennyezést, hogy a tisztaság tekintetében a viszonylag a motorizáció által érintetlen területek árújához hasonlítható legyen a magyar áru, a gyűjtés és termesztés (nemritkán a feldolgozás) folyamatát azonban ezek az előírások lehetetlenné teszik vagy jelentősen megnehezítik;
- e) Előnyként hivatkozunk arra, hogy a magyar piacnak már napjainkra is némiképp jobb logisztikai jellemzői vannak a versenytársakénál, a nyugat-európai színvonalat azonban természetesen még nem érjük el;
- f) Már utaltunk rá, hogy Magyarországon gyakorlatilag az egységes szaporítóanyag-bázis és az elismert gyógynövényfajták hiányáról beszélhetünk. Meglehető lehet, de néhány kelet-európai ország előrébb jár ezen a területen, mint hazánk (pl. a szlovák kamillafajták);
- g) Végül – álláspontunk szerint – hátrányban vannak a versenytársak a szakmai ismeretek mennyisége és minősége oldaláról. A magyar előny azonban ezen a téren viszonylagos, hiszen a konkurencia általában gyűjtéssel foglalkozik, nem a drágább és nagyobb szakértelmet jelentő termesztéssel.

4.5. Az integrált EU-piachoz és a hazai lehetőségekhez való alkalmazkodás

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás és az integrált piac által támasztott követelmények közül az alábbiak emelhetők ki:

- mind a mezőgazdasági termesztésben, mind a termékpiacon a minőségi követelmények lesznek az elsődlegesek;
- a minőségbiztosítás – összhangban a termékfelelősség rendszerével – olyan szükségszerű és korszerű követelmény, amely a fogyasztó biztonságát megerősíti, a bevezetés és rendszeresítés magas fokú szakértelmet, fegyelmet és investíciót igényel;
- az Európai Unióban gyógynövényvertikumra vonatkozó speciális szabályozás gyakorlatilag nincs, a vonatkozó szabályozási elemek parciálisak és széttagoltak, ebből az következik, hogy a magyar hagyományoknak megfelelő gyógynövénykultúra az Európai Unió piacán a jelenleginél sikeresebben terjeszthető, másfelől hazánk – mint jelentősen érintett állam – a jelenleg előkészületi stádiumban lévő közösségi szabályozás kapcsán ki kell, hogy fejtse álláspontját;

- az Európai Unióra jellemző termékspecifikus szabályozásban rejlő lehetőségeket ki kell használni: a magyar hagyományok nem kerülhetnek „süllyesztőbe” a közösségi szabályozás miatt, ehhez azonban standardizált minőségük és piacképességük (az igény felkelése) elengedhetetlen;
- az Európai Unióban és hazánkban gyakorlatilag egy időben kezdődik (kezdődött) meg a hagyományos mezőgazdasági művelés alatt álló területek nagyságának csökkentése a termelőképesség (földvédelem) egyidejű fenntartási követelményével; a gyógynövénytermesztés erre kiválóan alkalmas, ez azonban azt is jelenti, hogy megváltozhat az a trend, hogy a nyugat-európai térség egyértelmű felvevő piac;
- feltétlenül és mihamarabb ki kell építeni az import- és a hazaitermék-ellenőrző rendszert;
- tematikusan kell megtervezni a gyógynövényágazat vonatkozásában is az Európai Unióhoz történő csatlakozást megelőző (felzárkóztatás) és az azt követő időszakra a támogatási rendszer folyamatos átalakítását és egyidejű hatékony működtetését.

A belpiaci tendenciák a GYSZT álláspontja szerint még nehezebben ítélnélhetők meg. Ennek oka, hogy a piaci struktúraváltás megkezdődött. Megjelentek a külföldi, főként német tulajdonban lévő vállalkozások, amelyek a viszonylag kedvező magyar gyógynövénypiaci lehetőségeket (gyűjtés lehetősége, olcsó munkaerő stb.) próbálják kihasználni. A gyógynövényvertikum szereplői kívánnak: nem jellemzőek a nagyobb beruházások és fejlesztések, mivel ezek jelentős terhet rónak a vállalkozásokra, és a megtérülés a jelenlegi viszonyok között bizonytalan. Visszaveti az előre gondolkodást az is, hogy – amint erre már részletesebben utaltunk – nem lehet még pontosan ismerni a gyógytermékek, gyógyhatású termékek, gyógyszerek jövőbeni viszonyát, forgalmazási feltételeit és az ennek alapján kialakuló gazdasági viszonyokat és feltételeket.

Mint önmagától is beinduló folyamatra, arra számítunk, hogy a hagyományos termesztés, GAP alkalmazása és a biotermékek fokozatos elterjedésére kerülnek, de ehhez a felvevő piacok stabilitása szükséges, mert különben átmeneti fejlődést követően meredek hanyatlás következhet be. A jelenlegi irányokat és támogatási szintet figyelembe véve ugyanis a GYSZT meggyőződése, hogy az ágazat önerőből képtelen a jelenlegi szint fenntartására is, a fejlesztés pedig ilyen minőségű és mennyiségű erőforrás mellett elképzelhetetlen.

A jövő – az Európai Unió szabályozásának is megfelelő – egyik lehetséges útjának látjuk a magyar specifikumok, sajátosságok, tájjellegű, kistérségi termékek fejlesztését, ideértve a teljes termesztési és feldolgozási folyamatot. Álláspontunk szerint ilyen irányú fejlesztések szervesen illeszkedhetnek egy-egy adott terület (tájegység) fejlesztési programjába, összekapcsolva olyan szakterületekkel, mint például a falusi turizmus.

Döntőnek tartjuk, hogy a marketing területen korszakváltás következzen be: egyaránt erősíteni szükséges az ország-

képet, a magyar gyógynövényágazatot és bizonyos termék-csoportokat. Csak ismételtük, hogy Nyugat-Európában a gyógynövényvertikum éppen most „jön divatba” és a tradíciók hiánya ellenére komoly programok indultak a felfuttatás céljából.

A támogatási rendszer korszerűsítése

A gyógy- és aromanövények termelésében is számottevő szerepet játszhat az úgynevezett általános **agrártámogatási formák** érvényesítése. Így:

- Az 1999. évi támogatási rendelet értelmében a gyógynövény ágazat nem részesülhetett a **földalapú támogatásból**. Viszont az agrárkormányzat által a médiában meghirdetett célok elérésére támogatási formával a gyógy-, fűszer- és aromanövény-termelőket is segíteni kellett volna. Ennek megfelelően javasoljuk kiterjeszteni a gyógy-, fűszer- és aromanövények teljes körére is, de különösen hasznos lenne a konyhakömény, édeskömény, fehérmustár, barnamustár, koriander, ánizs, orvosi kamilla, máriatövis, majoránna, bazsalikom, borsfű, benedekfű, kapor, sáfrányos szeklice, héj nélküli tökmag, muskotályszálya, mormályva, festómályva, körömvirág, macskagyökér és angyalgöyökér (angelikagyökér) esetében.
- Szükséges az **integrátor fogalmának** kibővítése az ágazatban. Legyen a jövőre nézve egyértelmű, hogy a vadon termő gyógynövények gyűjtésének megszervezése és felvásárlása valamint a feldolgozás is beletartozik az integrátori tevékenységbe. Jelen rend szerint nyilvántartásba vett integrátor működése lényegében a klasszikus mezőgazdasági tevékenységre korlátozódik. A kör kiterjesztésével könnyebben elérhető a termesztett és gyűjtött gyógynövények előállításához szükséges forgóeszközhitel.
- Fontos a jelenlegi **szaktanácsadási rendszer** fenntartása és annak fejlesztését célzó támogatás bővítése.
- A jelenlegi támogatási rendelet elősegíti az **új típusú szövetkezetek**, valamint a TЭСZ-ek megalakítását és működtetését. Javasoljuk, hogy a gyógynövényvertikum területén esetlegesen megalakuló TЭСZ-ek hasonló támogatásban részesüljenek, mint a zöldség-gyümölcs vertikum területén.
- Gyakorlati gondot eredményezett a vertikum területén a nagymértékű energia-áremelés. Kezdeményezzük, hogy a gyógynövénytermékek előállításához (a feldolgozáshoz) szükséges energiaköltség 20%-át agrártámogatásként az állam térítse meg (ugyanaz a mérték néhány nyugat-európai országban a 40%-ot is eléri). A feldolgozás részét képező mesterséges (mű)száritás képezi az energiateher legnagyobb hányadát, ez a feldolgozási fázis elengedhetetlen a jó minőségű, exportképes áru előállításához.

Bővíteni kell a területen az úgynevezett **piacra jutást elősegítő támogatásokat**:

- Az ágazat termelői számára jelentős terhet jelentettek – különösen kis tételek esetében – a különféle hatósági bevizsgálások, ellenőrzővizsgálatok. Ezen enyhített az 1999 évi támogatási rendszer. Javasolható a támogatott fajok kiterjesztése, valamint a támogatás mértékének 50%-ról 75%-ra való felemelését.
- Tekintettel arra, hogy a gyógynövények fajlagos tömege csekély, jelentős költség tényező a szállítások díja. Nagymértékben segítené az exportot a fuvarok belföldi szakaszának támogatása. Ez a támogatási forma földrajzi adottságainkat tekintve nem jelentene számottevő költségvetési kiadást, de nagymértékben csökkentené az export költségeit. Ugyanakkor az EU-konformnak is tekinthető.
- Az igényes piacokra jutás egyik lényeges feltétele a korszerű, környezetbarát csomagolóanyagok alkalmazása. Ez az igény esetenként dupla költséget jelent. Ezért szorgalmazzuk, hogy a környezetbarát csomagolóanyagok felhasználását 25%-os támogatással ösztönözze a költségvetés.
- A Gyógynövény Szövetség és Terméktanács néhány év óta élvezzi a Minisztérium támogatását, amely nagy segítséget ad munkájához. Ehhez kapcsolódóan úgy érzi, eredményesebben tudna működni, ha a hatáskörét kiterjesztenék és támogatását növelnék, a termelés áttekinthetősége végett szorosabb együttműködésben dolgozhatna a Minisztériummal. Célszerűnek tartja, hogy az idén bevezetett mezőgazdasági regisztráció úrlapjában a gyógynövénytermesztés is megfelelő részletességgel kapjon helyet.
- A közösségi agrármarketing területén növelni célszerű a kis ágazatok, így a gyógynövényágazat lehetőségeit, és ehhez igazítani a források elosztását is. Ezzel valamelyest ellensúlyozható lenne a kiságazatok kisvállalatainak piaci kiszolgáltatottsága.
- A minőségbiztosítási rendszerek kiépítésének támogatását rendkívül fontos eszköznek tartjuk a piacra jutás és a piacon maradás céljából. Javasoljuk, hogy ne csak a HACCP hanem az ISO minőségbiztosítási rendszerek kialakítását is hasonló mértékben támogassák.

Az ágazat eredményes működésének előfeltétele az **agrár-gazdasági beruházások** támogatása:

- Meggyőződésünk, hogy a magyar gyógynövényágazat a jövőben egyike lehet a magyar kertészet egyik legeredményesebb részének (különös tekintettel az EU-ban szokásos gabonatermesztés alóli földkivonásra), ehhez azonban az szükséges, hogy minőségi, Nyugat-Európában is versenyképes gyógynövénytermékeket állítson elő. E célkitűzés egyik legfontosabb előfeltétele a korszerű, minősített szaporítóanyagok felhasználásával létrehozott ültetvények telepítése, különösen a levendula, borsosmenta, fodormenta, citromfű, kerti kakukkfű, tárkony, kerti izsóp, lestyán,

és orvosi zsálya esetében. A jelenlegi támogatási rendszer a gyógynövényvertikumot csak elenyésző mértékben preferálja. Indokoltnak tartjuk, hogy egyéb ágazatokhoz hasonlóan az ültetvénytelepítés költségeinek 50%-át az állam támogassa vissza nem térítendő juttatás formájában.

- Kiemelkedő fontosságot tulajdonítunk annak, hogy a hazánkban előállított gyógy- és fűszernövények magasabb feldolgozottsági szinten és jobb minőségben kerüljenek exportra. Ezért javítani szükséges a termesztés és feldolgozás technikai hátterét. Ezért javasoljuk, hogy a feldolgozási technológia gépeinek beszerzése nagyobb támogatásban részesüljön. A támogatás reális mértéke véleményünk szerint 40%-os, vissza nem térítendő juttatás.

Az ágazat termelőképességének fokozása, harmonizációja az EU-feltételekhez nem képzelhető el megfelelő kutatási, fejlesztési tevékenység nélkül:

- Az EU-hoz való csatlakozás közeledtével egyre nagyobb figyelmet kell fordítanunk a vadon termő gyógynövények termesztésbe vonására, mert a gyűjtést várhatóan természetvédelmi okokból egyre jobban korlátozni fogják. A jelenlegi termelők saját forrásból nem képesek finanszírozni a termesztésbe vonással járó kutatási költségeket, így nem tudnak felkészülni a termesztésre sem. Ezért javasoljuk hogy az FVM és a Környezetvédelmi Minisztérium egyaránt támogassa a termesztésbe vonásra irányuló kutatásokat.
- A magyar gyógynövényflóra fenntartása és jövője érdekében nélkülözhetetlennek tartjuk a biológiai alapok megőrzésének, fenntartásának és fejlesztésének támogatását, az eddigi mérték legalább 50%-os növelését.

Az ágazat eredményes működéséhez szükséges bizonyos **piackezelési technikák** bevezetése és támogatása:

- Az ágazatban jelentkező túlermelési válságok kezelésére szükségesnek tartjuk intervenciók alap létrehozását. Ezzel elsősorban a nagy területen termesztett és elsősorban exportra termelt gyógynövényeknél bekövetkező rendkívüli piaci ingadozások kedvezőtlen

hatásai csökkenthetők. A támogatási formát – piaci helyzettől függően – a következő növényekre indokolt kiterjeszteni: édeskömény, konyhakömény, koriander, mustár, máriatövis, olajtök.

3. Irodalomjegyzék

- Bernáth J., (1985):** Speciális növényi anyagok produkciobiológiája. Doktori értekezés, MTA, Budapest, pp. 145.
- Bernáth J., (1993):** Introduction and cultivation of traditional and new medicinal and aromatic plant crops in Hungary. *Acta Horticulturae*, 344. 238–248.
- Bernáth J., (1993):** Vadon termő és termesztett gyógynövények, Mezőgazda Kiadó, Budapest, pp. 566.
- Bernáth J., (1996):** Situation report on the Hungarian medicinal and aromatic plant section. TRAFFIC International – WWF, Cambridge (scientific report) pp. 95.
- Bernáth J., (1998):** Poppy – The genus *Papaver*. Harwood Academic Publisher, pp. 352.
- Bernáth J. és Németh É., (1998):** Traditions and contemporary efforts in developing the medicinal and aromatic plant sector of Hungary. *Hungarian Agricultural Research*, 3. 20–25.
- Bernáth J. és Zámoriné-Németh É., (1997):** A gyógynövény ágazat minőségi fejlesztésének irányai. „AGRO-21” Füzetek, 15. 72–81.
- Héjja M. és Bernáth J., (1998):** Újabb szempontok a „hungaricum”-ként ismert fűszernövényünk, a kerti majoránna megítéléséhez. *Kertgazdaság*, 30. (1): 45–51.
- Láng I., Csete L. és Harnos Zs., (1983):** A magyar mezőgazdaság agroökológiai potenciálja az ezredfordulón. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, pp. 265.
- Lange, D. (1998):** Europe's medicinal and aromatic plants. Their use, trade and conservation. Traffic International – WWF, Cambridge, pp. 77.
- Németh, É. (1996):** Cultivation and utilization of mediterranean medicinal and aromatic plants. World Congress of FIP, Jerusalem, Abstracts, 51.
- Németh, É. (1997):** Study of exploitation and trade in medicinal plants in Hungary, TRAFFIC International – WWF Report, Bruxelles, pp. 65.
- Tóth E. és Németh É. (1996):** Recent results in the development or genebank technologies specialized for medicinal plants, *Beitrag zur Züchtungsforschung*, 2. (1): 76–79.